

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВОЇ ФЕНОМЕНУ КУЛЬТУРИ

У статті на основі аналізу базових для нашого дослідження понять «культура», «інформаційна культура», «комунікативна культура» з'ясовано витoki виникнення інформаційно-комунікативної культури в умовах інформаційного суспільства, в якому механізм формування культурних цінностей побудовано на обміні інформацією.

Ключові слова: *культура, інформаційна культура, інформаційна грамотність, комунікативна культура, інформаційно-комунікативна культура.*

В статье на основе анализа базовых для нашего исследования понятий «культура», «информационная культура», «коммуникативная культура» выяснены истоки возникновения информационно-коммуникативной культуры в условиях информационного общества, в котором механизм формирования культурных ценностей построен на обмене информацией.

Ключевые слова: *культура, информационная культура, информационная грамотность, коммуникативная культура, информационно-коммуникативная культура.*

On the basis of the basic analysis of our research terms «culture», «information culture», «communicative culture» the sources of information and communicative culture in the information society were found out in which the mechanism of cultural values formation is based on exchange of information.

Key words: *culture, information culture, information literacy, communicative culture, information and communicative culture.*

Актуальність проблеми. Необхідність дослідження інформаційно-комунікативної культури зумовлена потребою створення системи формування вмінь та навичок особистості відповідно до рівня розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, враховуючи зміну ролі комунікації в інформаційному суспільстві.

Отже, метою дослідження є еволюційний аналіз появи поняття «інформаційно-комунікативна культура», структури та сутності інформаційно-комунікативної культури, аналіз стану цієї проблеми в науці та практиці.

Виклад основного матеріалу. Для визначення категоріально-понятійного апарату дослідження проаналізуємо в контексті нашого дослідження такі поняття: «культура», «інформаційна культура» та «комунікативна культура».

Звернемося до загального поняття «культура», яке походить з часів античності і спочатку означало обробку ґрунту, підготовку до посіву. Поступово це поняття розширювалося і стало тлумачитися як покращання, перетворення, що здійснюється людиною в процесі її життєдіяльності, спрямованої на задоволення матеріальних і духовних потреб.

В.М. Межуєв, вивчаючи питання філософії культури, стверджує: «...люди завжди жили в культурі, створювали її та далеко не відразу стали усвідомлювати це» [8, с. 32].

Е.Б. Тейлор у книзі «Первісна культура» дає розуміння, в якому культура виступає як засіб пристосування суспільства до навколишнього середовища з метою виживання і складається «зі знання, вірувань, мистецтва, моралі, законів, звичаїв та багатьох інших здібностей і звичок, засвоєних людиною як членом суспільства» [2, с. 11].

Тільки з XVII ст. поняття «культура» стало розглядатися в близькому до сучасного розумінні як феномена людського способу життя.

С.І. Ожегов у словнику російської мови дає опис культури як сукупності досягнень людства у виробничому, суспільному та розумовому відношенні [11, с. 149].

Мала радянська енциклопедія трактує поняття «культура» як розвиток, освіта, або стан техніки, суспільних і політичних установ, освіченість даного суспільства.

Російський філософ Т. Ойзерман стверджує: «культура є те, що робить людину людиною» [12, с. 55]. Цю думку розвиває в своїй книзі «Ідея культури» В.М. Межуєв, розглядаючи культуру як рівень розвитку людини. Він зауважує, що «...тільки за рівнем культури ми можемо стверджувати про те, ким ми є в цьому світі, які межі і масштаби нашого існування в ньому, що взагалі означає бути людиною» [7, с. 44]. Розглядаючи культуру як виключно предмет наукового знання, за словами В.М. Межуєва, слід дивитися на неї як на щось для нас важливе: «оточуючі нас явища і предмети стають культурою не в силу своєї фактичної даності, а в силу своєї особливої цінності» [8, 42]. Тобто культуру створює окрема особистість з наміром, що це буде мати вплив на масову свідомість та загальнокультурний крок уперед. Культура, в розумінні окремої особистості, виступає як спосіб діяльності, взаємодії із зовнішнім світом, самореалізації в соціумі.

На сучасному етапі вивчення цього феномена А.Н. Бистрова відмічає, що понад 500 визначень культури мають місце в наукових

дослідженнях. У них можна виділити два напрями розуміння культури:

- культура як результат людської діяльності;
- культура як спосіб людської діяльності.

Якщо ґрунтувати дослідження на функціональному підході визначення загального поняття «культура», то логічно розглянути, спираючись на концепцію структури діяльності, такі сторони культури як інформаційна та комунікативна.

Застосування поняття «інформація» в культурологічних дослідженнях ґрунтувалося на працях Н. Винера, У. Ешбі, Ю.А. Шрейдера, які визнані класиками теорії інформації. Формуванням понятійно-термінологічного апарату інформаційної культури займалися А.Д. Урсул, А.Ш. Ракітов, І.К. Керпичев, А.А. Гречихин, Ю.С. Зубов, В.А. Фокеєв.

Відповідно до трактування Ю.С. Зубовим, інформаційна культура - це систематизована сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечує оптимальне здійснення індивідуальної інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення як професійних, так і непрофесійних потреб [3].

Тлумачний словник з основ інформаційної діяльності визначає поняття «інформаційна культура» як рівень інформатизації, ступінь її освоєння і якість використання людиною; володіння засобами і методами інформатики [14, с. 252].

Складовою частиною інформаційної культури є комп'ютерна грамотність. Хоча, якщо розглядати ці два терміни в часі, то раніше було використано термін «інформаційна грамотність» – у 1977 р. у США. Саме тоді ЮНЕСКО і Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ ініціювали обговорення проблем підготовки людини до життя в інформаційному суспільстві. Занепокоєння тим, що інформаційні технології породжують небезпеку маніпуляції свідомістю та поведінкою людини, призвело до висновків, згідно з якими «інформаційно грамотною людиною може бути названа особистість, що здатна відшукати, розмістити, оцінити інформацію і найбільш ефективно її використати» [5]. З'явилося розуміння здатності ідентифікувати потребу в інформації та навичок по ефективній роботі з інформацією. Голова секції з інформаційної грамотності ІФЛА Х. Лау в 2006 р. запропонував «Керівництво з інформаційної грамотності для освіти впродовж життя», в якому було розширено і поглиблено це поняття. Користувачі інформації «повинні знати стратегії збору інформації, володіти навичками критичного мислення, щоб відібрати, відкинути, синтезувати інформацію та представити її у новій формі для вирішення реальних життєвих проблем [5, с. 7]. У першому розділі Керівництва - «Концепції інформаційної грамотності» перелічені інші концепції, застосовані до інформаційної грамотності: мережева грамотність, володіння

інформаційними технологіями, цифрова грамотність, Інтернет-грамотність, комп'ютерна грамотність, медіаграмотність [Там само, с. 6]. Це підтвердило необхідність пошуку нового терміну, який би об'єднав усі зазначені концепції.

Розуміючи цю необхідність, С. Андрет використав термін «трансграмотність», в якому об'єднав коло знань та умінь, необхідних людині ХХІ ст. Вчені Іллінойського університету США Н. Брод та К. Сеан запропонували термін «мультимодальна грамотність», який відображає прийоми роботи з інформацією і об'єднує чотири види грамотності: інформаційну, візуальну, медіаграмотність та мультикультурну грамотність [15].

Усі перелічені вище терміни обмежують широкоформатне поняття, пов'язане з різними джерелами інформації, різноманітними технологіями роботи з інформацією. Саме тому широкого застосування в наш час набуває термін «інформаційна культура», органічно доповнюючи термінологію «загальної культури особистості». Російські вчені Н.І. Гендіна та Н.І. Колкова, дослідивши визначення поняття «інформаційна культура особистості», з'ясували, що саме перехід інформації в розряд найважливіших універсальних категорій суспільного розвитку та зростання обсягів інформації визначили феномен інформаційної культури [2, с. 9].

Відсутність єдності в розумінні та трактуванні поняття «інформаційна культура» заважає створенню єдиної системи з формування інформаційної культури, яка б об'єднала і загальнолюдську культуру, інформаційну діяльність та освітню діяльність. Уперше проблема інформаційної культури була порушена А. Сухановим у 1988 р. Маючи коротку історію, інформаційна культура на сьогодні залишається недостатньо дослідженою, але у зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій, набуває компонентного змісту, який потребує змістовного наповнення.

Н.В. Морзе, розглядаючи структуру інформаційної культури вчителя, серед інших складових виділяє культуру використання інформаційно-комунікативних технологій і культуру спілкування через засоби інформаційно-комунікативних технологій. Близькі за змістом поняття «спілкування» та «комунікація» відображають процес взаємодії між суб'єктами соціальної спільноти [10].

Концепція комунікативної культури виникла як логічний розвиток попередніх науково-теоретичних досліджень з питань спілкування та комунікації. Питання людських зв'язків досліджували Дж. Локк, Т. Гоббс, Г.В. Гегель, М. Вебер, М. Бердяєв, П. Сорокін, К. Ясперс, М. Бахтін, К. Апель. Вони розглядали культуру спілкування як неодмінну складову цивілізованого суспільства.

У 1954 р. була опублікована робота Е. Холла та Д. Трагера «Культура як комунікація» [16]. В культурі комунікації закладено механізм взаємодії, що допомагає людям жити і спілкуватися у своєму

середовищі, зберігаючи його єдність і цінність у взаємодії з іншими спільнотами. Згодом Е. Холл розробив комунікативну теорію культурних моделей взаємодії, де ввів термін «міжкультурна комунікація», в якому закладено зв'язок двох факторів – культури та комунікації. Будь-який акт комунікації відбувається під впливом культурних особливостей суб'єктів комунікації.

У працях К. Черрі, К. Апеля, Ю. Габермаса наголошується на створенні нової комунікаційної етики людських відносин, виокремленні таких універсальних цінностей, які б були укорінені в «життєвому світі» людини, сприяли порозумінню людства та вийшли на рівень макроетики. Визначальним принципом комунікаційної етики К. Апель вважає відповідальність, завдяки якій можливо інтегрувати людей у «комунікативну спільноту». Він визначає відповідальність як діалогічний принцип, що виходить з факту існування людей в світі поруч один з одним і один для іншого.

Оскільки комунікація постає визначальним чинником людського існування, то провідною характеристикою культури особистості є вміння спілкуватися, будувати комунікативну мережеву взаємодію.

Інформаційно-комунікативна тенденція розвитку суспільства ХХ ст. розглядалася в працях Г.М. Маклюєна і А. Моля. Канадський філософ і соціолог Г.М. Маклюєн у 1967 р. висунув свою теорію, згідно з якою усі засоби передачі інформації, і взагалі, усі засоби спілкування та комунікації є вирішальним фактором розвитку суспільства [6]. В теорії комунікації А. Моль уточнює поняття культури як «великої кількості повідомлень. Кожне з них має свою кінцеву й упорядковану множину елементів певного набору, побудованих у вигляді послідовності знаків» [9, с. 41].

Н. Луман, визнаючи прогрес технологій каталізатором розвитку інформаційного суспільства, розглядає саме суспільство не як сукупність індивідів, а як сукупність комунікацій між ними. Комунікативну культуру в інформаційному суспільстві можна сприймати через розуміння сутності діяльності засобів масової комунікації та принципів комунікації як процесу.

У ХХ ст. вчені розглядають культуру як систему, елементом якої є техніка та технології. Таким чином з'являється інформаційно-комунікативний аналіз техніки та технологій в культурі, спрямованої на технолого-інтегративну адаптацію людини в техногенному інформаційному світі. Питання взаємозв'язку в загальному розвитку суспільства розглядалися Е. Тоффлером, А. Тойнбі, А.Д. Урсулом, Д.З. Коганом, М. Маклюєном. Техніка та технології визначені ними як засіб інформаційно-комунікативної системи культури.

Якщо аналізувати цей напрям досліджень, то слід виокремити поняття «інформаційно-комунікативна культура» як підсистему поняття «культура» і розглядати його з точки зору техніко-технологічних та інформаційних феноменів культури. М. Бубер,

В. Біблер, М. Бахтін у теоріях діалогу розкрили особливості форм техніки та технологій через комунікативні властивості культури. Техніка розглядається як посередник комунікації, де передається, отримується та обробляється інформація.

В інформаційному суспільстві швидкими темпами розвивається комунікативне середовище, формуються нові засоби та канали масової комунікації, змінюється характер комунікації. Саме тісний зв'язок інформації та комунікації через організацію мережевої взаємодії сформував необхідність вивчення такого поняття як «інформаційно-комунікативна культура».

За рахунок інтегрованого синтезу інформаційної культури та комунікативної культури формується поняття інформаційно-комунікативної культури. Вона, як і будь-який інший прояв діяльності людини, передбачає певний ступінь інформаційних компетентностей і набір комунікативних здатностей, що дозволяє людині створювати дискурсивну соціальну єдність.

Д.Г. Коваленко, досліджуючи формування інформаційно-комунікативної культури молоді у системі вищої освіти, уточнив поняття «інформаційно-комунікативної культури» як частини загальної культури людини, що формується під впливом інформаційно-комунікативних технологій, представляє сукупність теоретичних знань і практичних навичок роботи з інформацією з метою творчого розвитку особистості та задоволення інформаційних та комунікативних потреб.

Для найбільш повного визначення поняття «інформаційно-комунікативна культура» велике значення має розмежування його окремих складових. Слід враховувати дві закономірності:

- соціоцентрована теорія, спрямована на суспільство;
- людиноцентрована теорія, спрямована на особистість.

В основі термінології закладено як загальне визначення, так і конкретну спрямованість. «З практичної точки зору, - пише А. Моль, - культуру, таким чином, можна розглядати, перш за все як те інтелектуальне «оснащення», яким володіє кожна окрема людина в той чи інший момент, а також, і як структуру знань, якими вона володіє як член соціальної групи» [9, с. 47].

В.І. Максакова розглядає культуру особистості як комплекс трьох складових: інформаційної, технологічної, аксіологічної [1, с. 5]. Інформаційна складова культури виникає в процесі засвоєння людиною базових знань для певного суспільства, соціокультурної групи людей та забезпечує інформаційну потребу особистості. Технологічна складова культури формується в процесі володіння сукупністю операційних та інтелектуальних умінь і навичок, які забезпечують якість інформаційно-комунікативної діяльності. Аксіологічна – виникає в процесі формування традиційних загальнолюдських та групових цінностей.

Е.Г. Кравченко дає визначення інформаційно-комунікативної культури вчителя, що становить «цілісну, багаторівневу, особистісно-орієнтовану систему, яка включає в себе цілісне ставлення до інформації, інформаційної діяльності та її суб'єктів, знання методів оптимального застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, уміння їх використовувати у професійній діяльності, орієнтованої на реалізацію основних освітніх завдань» [4, с. 42].

З вище приведених визначень поняття «інформаційно-комунікативна культура» бачимо, що з'являються потенційно нові якості культури, які пов'язані з інтерактивним інформаційно-комунікативним середовищем. Технологізація діяльності людини, віртуалізація соціального простору змінюють можливості адаптації людини до нових умов життя, перспективу самореалізації та задоволення інформаційно-комунікативних потреб. Новий тип культури вносить соціокультурні зміни, серед яких - нові принципи взаємодії людей, формування мережових соціокультурних спільнот. Принцип діяльнісного підходу у визначенні означає, що інформаційно-комунікативна культура - універсальна якість суспільного життя людини.

Таким чином, рівень сучасних процесів розвитку технологій і пов'язаних з ними глобальних культурних трансформацій диктують необхідність подальшого розвитку досліджень важливих теоретичних та практичних проблем історичної динаміки культури.

Використана література

1. *Бороноева, А.* О понятиях «общество» и «социальное» / А. Бороноева // Социологические исследования. - 2003. - № 8. – С. 93-98.
2. *Гендина, Н.И.* Информационная культура и информационное образование / Н.И. Гендина // Информационное общество: культурологические аспекты и проблемы. – Краснодар - Новороссийск, 1997. – С. 103.
3. *Зубов, Ю.С.* Информатизация и информационная культура / Ю.С. Зубов // Проблемы информационной культуры : Сб. статей. - М., 1994. - С. 6-11.
4. *Кравченко, Є.Г.* Інформаційно-комунікативна складова фахової компетентності вчителя-мовника / Кравченко Є.Г. // Наукова скарбниця освіти Донеччини: науково-метод. ж-л. – Донецьк: Донецький обл. інститут післядипл. пед. освіти, 2009. - № 1. – С. 40-43.
5. *Лау, Х.* Руководство по информационной грамотности для образования на протяжении всей жизни (русский перевод Jesus Lau, Guidelines on Information Literacy for Lifelong Learning, 2006. Под научной редакцией А.В. Федорова) / Х. Лау - М.: МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007 <http://www.ifap.ru/library/book101.pdf>

6. Маклюэн, Г.М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г.М. Маклюэн // Пер. с англ. В. Николаева ; Закл. ст. М. Вавилова. - М.: Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
7. Межуев, В.М. Идея культуры. Очерки по философии культуры / В.М. Межуев – М.: Прогресс–Традиция, 2006. – 408 с.
8. Межуев, В.М. Культура как философская проблема / В.М. Межуев // Вопросы философии. – 1982. – № 10. – С. 42-51.
9. Моль, Абраям. Социодинамика культуры : пер. с фр. / Предисл. Б.В. Бирюкова. - Изд. 3-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 416 с.
10. Морзе, В. Система методичної підготовки вчителя інформатики в педагогічному університеті : Дисертація доктора педагогічних наук / В. Морзе. – К., 2003. - 649 с.
11. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов. - М.: Оникс, 2008.
12. Ойзерман, Т.П. Существуют ли универсалии в сфере культуры / Т.П. Ойзерман // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 53-55.
13. Тейлор, Э.Б. Первобытная культура / Э.Б. Тейлор. - М., 1989. - С. 18.
14. Тлумачний словник з основ інформатики. – К.:Україна, ІНТІ,1995. – 252 с.
15. *Horizons Broad, Cordes Sean* The Role of Multimodal Literacy in 21st Century Library Instruction // World Library and Information Congress: 75th IFLA General Conference and Assembly «Libraries create futures: Building on cultural heritage» (23-27 August 2009, Milan, Italy). – Access mode: <http://www.ifla.org>
16. *Trager G., Hall E.*, Culture and Communication; A Model and an Analysis // Explorations and Communication. - 1994. - № 3. – С. 32-38.

Стаття надійшла до редакції 10. 01.2013 р.